

כנס הרצליה 2018 תשע"ח HERZLIYA CONFERENCE

ניירות רקע לכנס הרצליה ה-18

ההתעצמות הצבאית של מצרים לנוכח מזרח תיכון משתנה

שאול שי

אפריל 2018

הצבא הוא גורם הכוח הפוליטי והכלכלי העיקרי במצרים מאז מהפכת הקצינים ב-1952. הצבא איבד לזמן קצר את שלטונו ב-2012, בעקבות אירועי האביב הערבי והיבחרו של איש האחים המוסלמים, מוחמד מורסי לנשיא. אולם, הצבא חזר לשלטון ביולי 2013 עם הדחתו של מורסי ועלייתו לשלטון של הגנרל עבד אל פתח א-סיסי. ראשי הצבא במצרים השכילו להימנע מהפעלת כוח מסיבית כלפי המפגינים בכיכר תחריר במהלך אירועי האביב הערבי והצבא נתפס בעיני רוב הציבור המצרי כגורם לגיטימי הדואג לביטחונה ויציבותה של מצרים.

בשנות כהונתו של הנשיא א-סיסי, עיקר עיסוקו של הצבא היה המלחמה בטרור האסלאמי בסיני ובמניעת חדירת טרוריסטים והברחת אמצעי לחימה מלוב וסודאן השכנות. מצרים גם חברה בקואליציה בהובלת ערב הסעודית הנלחמת במורדים החות'ים בתימן, הנתמכים ע"י איראן. עיקר תרומתה של מצרים למערכה זו באה לידי ביטוי בשגור כלי שייט, המבצעים פעילות מבצעית באזור מיצרי באב אל מנדב, הנתפסים כמרחב בעל חשיבות אסטרטגית עבור מצרים.¹

מצרים נהנית ממצואות גיאו אסטרטגית נוחה שבמסגרתה אין שום איום אסטרטגי מצד שכנותיה, כאשר למצרים הסכם שלום יציב עם ישראל (מאז 1979), לוב בעקבות נפילת שלטון קדאפי נתונה במלחמת אזרחים וצבאה התפורר וסודאן למרות חילוקי דעות בינה לבין מצרים במספר סוגיות אינה בבחינת איום.

בעקבות הסכם השלום עם ישראל זוכה מצרים לסיוע כלכלי וצבאי מארה"ב, ומאז תחילת שנות השמונים עיקר הציוד הצבאי של צבא מצרים מקורו בארה"ב.

בשנות שלטונו של הנשיא א-סיסי מסתמנת מגמה מואצת של מודרניזציה של הצבא ורכש מסיבי של אמצעי לחימה מתקדמים ממקורות שונים, לצד ההצטיידות באמצעי הלחימה, מצרים משקיעה גם משאבים רבים באימון הצבא ושיפור כשירותו המבצעית ובבניית מתקנים, בסיסים צבאיים ותשתיות המשרתות את צרכיה הצבאיים. זאת, למרות מצבה הכלכלי הקשה של מצרים.

מדיניות ההצטיידות של מצרים באמצעי לחימה

מצרים נהנית מאז הסכם השלום עם ישראל ב 1979 מסיוע צבאי אמריקאי שנתי של 1.3 מיליארדי דולרים ותמיכה כלכלית אזרחית של כ-250 מיליון דולר בשנה. הממשל האמריקאי של אובמה הביע ב 2013 את מורת רוחו מהדחתו של הנשיא מורסי, והקפיא משלוחי נשק למצרים. הקשרים השתפרו לאחר הבחירות שבהן נבחר א-סיסי לנשיא, אולם היחסים נותרו צוננים. הקפאת משלוחי הנשק מארה"ב גרמו לנשיא א-סיסי לגבש אסטרטגיה של גיוון מקורות הנשק של מצרים על מנת לא להיות תלויה בספק יחיד.²

בעקבות בחירתו של טראמפ לנשיא ארה"ב השתפרו הקשרים בין המדינות, אולם בשנת 2017, הופתעה מצרים מהחלטה של ארצות הברית על דחיית והקפאת העברת כספי סיוע כלכלי וצבאי בהיקף של כ-300 מיליון דולר. הממשל האמריקאי נקט בצעדים אלה בשל טענות כי מצרים אינה עומדת בדרישות לשיפור מצב זכויות האדם במדינה.

עיתוי ההחלטה, ערב הגעת משלחת רמת דרג מארה"ב לפגישה עם הנשיא א-סיסי, על מנת לקדם את תהליך השלום בין ישראל לפלסטינים, ושבועות ספורים לפני תרגיל משותף רחב היקף של כוחות אמריקאים עם צבא מצרים (Bright Star), עוררו סימני שאלה לגבי מידת הסנכרון בין הגורמים השונים בממשל האמריקאי. יתר על כן, הנשיא טראמפ התקשר זמן קצר לאחר פרסום ההחלטה לנשיא א-סיסי ואמר לו כי יפעל להמשך הידוק היחסים בין המדינות. אירוע זה נתן משנה תוקף להחלטה המצרית לגוון את מקורות אספקת הנשק שלה.

למרות ההחלטה, עדיין עיקר מערכות הנשק של מצרים הן מתוצרת ארה"ב ומצב זה אינו צפוי להשתנות מהותית בשנים הקרובות, אולם גיוון מקורות רכש אמצעי הלחימה הוא בבחינת איתות לארה"ב כי יכולתה להפעיל לחץ על מצרים מוגבלת ותצטמצם עוד יותר בעתיד.

אסטרטגית גיוון מקורות רכישת אמצעי הלחימה מיושמת ע"י מצרים בשני מסלולים המשלימים אחד את השני:

ייצור עצמי של אמצעי לחימה

מצרים נוקטת מזה מספר עשורים במדיניות של פיתוח יכולות ייצור של אמצעי הלחימה הדרושים לצבא מצרים במדינה. מגמה זו צוברת תאוצה בשנים האחרונות כאשר פעמים רבות, מתן היתר להרכבה או ליצור של הציוד במצרים, מהווים תנאי לרכישתו על ידי מצרים.

מצרים פיתחה תשתית תעשייתית וטכנולוגית המאפשרת לה ייצור חלק ניכר מסוגי התחמושת הדרושים לה, הרכבת טנקים ושדרגום, הסבת תותחים נגררים למתנייעים, ייצור כלי רכב משוריינים, טילי נ"ט ובניית ספינות קרב במספנות באלכסנדריה.

גיוון מקורות הרכש של הציוד הצבאי

ההחלטה של מצרים לרכוש ציוד צבאי ממדינה זרה משלבת מספר שיקולים ובהם: אינטרסים מדיניים, הצרכים המבצעיים, איכות הציוד ביחס למערכות מקבילות, העלויות ואפשרויות המימון. ספקיות הנשק העיקריות של מצרים, מלבד ארה"ב הן: צרפת, רוסיה, גרמניה ובמידה פחותה סין. להחלטה המצרית על גיוון מקורות רכש הציוד הצבאי מספר מגבלות משמעותיות:

משמעות תקציבית – מרבית הציוד הצבאי מארה"ב נרכש מכספי הסיוע שמעניקה ארה"ב למצרים ואינו מהווה נטל על הכלכלה המצרית הרעועה. רכש הציוד ברוסיה ובמדינות אירופאיות ממומן מתקציב מצרי או באמצעות הלוואות שונות המדינות שמוכרות את הציוד אך החזר הלוואות אלה מהווה גם נטל כבד על הכלכלה המצרית.

גיוון סוגי אמצעי הלחימה דורש מערכות שונות של הדרכה והכשרה של כוח האדם הנדרש להפעלתו ומייקר את העלויות עבור מצרים.

מצרים נדרשת להגדיל את ההיקף ואת סוגי מערכי האחזקה ומלאי החלפים אשר מקשים על ההפעלה הלוגיסטית של הצבא ומייקרים אותו.

מאפייני הרכש הצבאי המצרי

חיל האוויר המצרי

בחיל האוויר המצרי משרתים כיום כ-220 מטוסי קרב מדגם F 16 מתוצרת אמריקאית, כאשר כ-180 מהם מדגמים מתקדמים. העסקה האחרונה לרכש 20 מטוסי F 16 מתקדמים (בלוק 52) הושלמה ב-2015. מצרים רכשה מארה"ב גם 10 מטוסי אפאצ'י שסופקו לה ב-2014, ובכך עלה מספר המסוקים מדגם זה בשימוש חיל האוויר המצרי ל-46.

ב-2014 חתמה מצרים על הסכמים עם רוסיה לרכש 50 מטוסי MIG 29 M. אספקת מטוסי MIG 29 M החלה בספטמבר 2017 וצפויה להסתיים ב-2020. שווי עסקת הנשק נאמדת ב-3.5 מיליארד דולר והיא ממומנת ככל הנראה ע"י ערב הסעודית ואיחוד האמירויות.³

מצרים רכשה מרוסיה 46 מטוסי תקיפה מסוג Kamov Ka 25 המיועדים לפעול מנושאות המסוקים מדגם מיטרל שרכשה מצרים מצרפת. 15 מסוקים נמסרו למצרים ב-2017.⁴

מצרים חתמה ב-2015 על עסקה עם צרפת לרכש 24 מטוסי קרב מסוג רפאל כאשר מחצית ממימון העסקה ניתנה ע"י בנקים צרפתיים והיתרה משולמת ע"י מצרים. 12 מטוסים סופקו כבר למצרים ונכנסו לשרות מבצעי בחיל האוויר המצרי ומתנהלים מגעים בין המדינות לרכישת מטוסים נוספים מדגם זה ע"י מצרים.⁵

מצרים רכשה בסין מספר לא ידוע של כתבמי"ם חמושים מדגם Wing Loong, המשמשים לאיסוף מודיעין ותקיפת מטרות של שלוחת המדינה האסלאמית בסיני.⁶ כתבמי"ם אלה זוהו בשדה התעופה בביר גפפה.

צבא היבשה המצרי

עיקר מערך הטנקים הפעיל של צבא מצרים מבוסס על טנקים מתוצרת ארה"ב ובהם כ-1700 טנקים מסוג M-60, מיושנים, שעוברים שדרוג במצרים ו-1360 טנקי אברמס M1A מתקדמים, שחלקם הורכבו במצרים. 125 טנקים מדגם זה נמסרו לצבא מצרים ב-2015.

מצרים חתמה ככל הנראה על חוזה עם רוסיה לאספקת כ-1000 טנקים מדגם T-90 שמחציתם יסופקו למצרים ומחציתם יורכבו ב"מפעל 200" במצרים.⁷

בשנים 2016 – 2017, מצרים רכשה מארה"ב 762 נושאי גיסות משוריינים אופניים (MRAP). כלי רכב אלה המוגנים מפני מוקשים, הופעלו בהצלחה ע"י צבא ארה"ב באפגניסטן ועיראק. נושאי גיסות חדשים אלה מופעלים ע"י צבא מצרים במלחמה נגד הטרור בסיני.

מצרים חתמה גם על חוזה לאספקת 50 ג'יפים צבאיים משוריינים מהדגם האחרון של גאז טייגר-GAZ Tiger – VPK – עבור כוחות המשטרה שלה. מצרים זקוקה לג'יפי סיור משוריינים לאור אבדותיה הרבות בלחימה נגד אירגוני הטרור ברחבי סיני. מטעני צד הם הגורם העיקרי לפגיעה ברכבי הסיור והכוונה היא להחליף את הרכבים בדגמים שיעמדו בפני מטענים אלו.

מצרים בוחנת כיום רכישה של תותחים מתנייעים חדשים המיועדים להחליף את מערך התותחים המתנייעים המתיישן מדגם M109 מתוצרת ארה"ב. בצבא מצרים מצויים עדיין בשירות, תותחים נגררים מיושנים מתוצרת בריה"מ, אותם מתקינה מצרים על גבי שילדות של טנקים או משאיות. התותחים המתנייעים הנבחנו כיום הם מתוצרת רוסיה, דרום קוריאה, דרום אפריקה וצרפת. לא ברור לפי שעה מה תהיה הבחירה המצרית.

הגנה אווירית

מצרים רכשה מרוסיה מערכת הגנה אווירית מסוג - S300VM (Antey-2500). המערכת מסוגלת ליירט מטוסים וטילים. הטווח שלה כ- 200 ק"מ והגובה המרבי ליירוט כ- 30 ק"מ.⁸ צבא מצריים יפעיל את המערכת במסגרת חטיבת הגנה אווירית שתורכב משלושה גדודים. המערכות הראשונות מדגם זה סופקו למצרים במחצית 2017. מצרים רכשה מרוסיה בשנים האחרונות גם מערכות הגנה אווירית לטווח בינוני וקצר מדגם TOR-1/TOR-2.1 BUK-M2E.

חיל הים המצרי

מצרים מעניקה עדיפות גבוהה למודרניזציה וחיזוק של הצי שלה. במסגרת זו רכשה מצרים בשנים האחרונות מגוון של כלי שייט מתקדמים ממדינות שונות. מצרים מפעילה את הצי שלה בשתי זירות: בים התיכון ובים האדום.⁹

ב- 2014 חתמה מצרים עם צרפת על חוזה לרכש 4 קורבטות מדגם Gowind-2500. קורבטה ראשונה נמסרה לצי המצרי באוקטובר 2017 ויתר הקורבטות ייבנו במספנה באלכסנדריה.¹⁰

מצרים רכשה ב- 2015 מצרפת פריגטה מסוג FREMM (Frégate Européenne Multi-Missions) שסופקה כבר באותה השנה לצי המצרי.¹¹

מצרים רכשה מצרפת שתי נושאות מסוקים מסוג מיסטרל BPC-210 Mistral Class amphibious assault ships (BPC/LHD), אשר נכנסו לשירות בצי המצרי ב- 2017. הספינות הוזמנו ע"י רוסיה, אך צרפת הקפידה את מכירתן לרוסיה כחלק מהסנקציות הבינ"ל שהוטלו על רוסיה בעקבות סיפוח חצי האי קרים. צרפת שילמה על כך פיצויים לרוסיה ולאחר מכן מכרה אותן למצרים. כלי שייט אלה יכולים לשאת שישה-עשר מסוקים מסוג Kamov Ka 52, וכן כגדוד שריון ועוד גדוד חיל רגלים. כל אחת מאניות ה'מיסטרל' סופקה עם 3 נחתות, שמאוחסנות בבטן האניות ומשמשות להעברת כלים כבדים מהספינה לחוף הנחיתה.¹²

מצרים רכשה מגרמניה 4 צוללות מדגם 209/1400 (הדומות לצוללות הדולפין בשירות חיל הים הישראלי). הצוללות הגרמניות צפויות להחליף את הצוללות המיושנות מדגם "רומיאו" מתוצרת סין המשרתות בצי המצרי מאז שנות ה-80. שתי צוללות מהעסקה כבר נמסרו למצרים ונכנסו לשירות מבצעי.¹³

רוסיה העניקה למצרים ב- אוגוסט 2015, קורבטה מדגם R-32 (Project 12421 Molniya) הספינה חמושה בטילים משוכללים נגד ספינות מדגם Moskit (SS-N-22 'Sunburn'). הטיל בעל מהירות של 2 מאך וטווח של 120 ק"מ.¹⁴

דרום קוריאה העניקה למצרים, באוקטובר 2017, קורבטה ששירתה קודם לכן בצי הקוראני, מדגם Pohang.¹⁵

סיכום ומסקנות

צבא מצרים, בתקופת כהונתו של עבד אל פתח א-סיסי כנשיא, מצוי בתקופת התעצמות ומודרניזציה וזוכה לעדיפות גבוהה בהקצאת המשאבים מקופתה הדלה של מצרים. הצבא המצרי נדרש להתמודד עם אתגרים של טרור בסיני והצורך לאבטח את גבולותיה של המדינה עם סודאן ולוב מפני חדירת טרוריסטים והברחת אמצעי לחימה, אולם מבט חטוף על סוגי אמצעי הלחימה שרוכשת מצרים, מצביע על כך שחלקם לא מתאימים לצרכי המלחמה בטרור. ניתן למנות מספר סיבות מרכזיות להתעצמות הצבאית של מצרים ולמאפייניה:

מצרים כמעצמה אזורית זקוקה לצבא מודרני וחזק על מנת לתקף את שאיפותיה ולבסס את מעמדה. מצרים כמדינה הערבית עם האוכלוסייה הגדולה ביותר והיסטוריה של מנהיגת העולם הערבי, חותרת לחזור למעמד מוביל במזרח-ת. מצרים נדרשת להתמודדות על ההגמוניה האזורית מול שני כוחות אזוריים עיקריים איראן ובעלות בריתה וטורקיה תחת הנהגתו של ארדואן, התומך העיקרי של תנועת האחים המוסלמים, המהווה איום מרכזי על משטרו של א-סיסי. מצרים סובלת מחולשה כלכלית ולפיכך הכלי העיקרי העומד לרשותה הוא הקרנת עוצמה צבאית מול יריבותיה. מצרים היא הכוח הצבאי העיקרי במחנה הערבי הסוני ומדינות המפרץ מעניקות לה סיוע כספי נדיב על מנת לזכות בהגנתה במצב עימות

מול איראן. לפיכך, מצרים נדרשת לקיים יכולות של התערבות צבאית לטובת בעלות בריתה הערביות סוניות במפרץ הפרסי.

הצבא זקוק לדימוי של "צבא חזק" כמקור לגאווה לאומית ולגיטימציה מבית. הצבא המצרי הוא גורם דומיננטי השולט בפועל במצרים. הצבא והעומדים בראשו זוכים במצרים להערכה ציבורית מאז "ניצחון אוקטובר" (1973) ודואגים לטפח את הנראטיב של הצבא כמגינה של מצרים. הצבא המצרי הצליח להימנע מעימות אלים עם המפגינים בכיכר תחריר באירועי האביב הערבי ומצליח לשמר במידה רבה את הלגיטימציה שלו בעיני מרבית הציבור. רכישת אמצעי לחימה חדישים מיועדים להעצים את מעמדו ויוקרתו של הצבא מבית ומרבית מערכות הנשק שהוא רוכש מיועדות להרתיע אויבים חיצוניים.

ישראל "כאיום יחוס" – למרות הסכם השלום בין מצרים לישראל שעמד עד כה באתגרים לא פשוטים ושיתוף הפעולה הביטחוני חסר התקדים בין מצרים לישראל בתחום המלחמה בטרור בתקופת שלטונו של הנשיא א-סיסי, מצרים לוקחת בחשבון אפשרות של עימות עתידי עם ישראל ונערכת לקראתו. הנחה זו מספקת הסבר לסדרי העדיפויות של ההצטיידות הצבאית המצרית.

שעה שבוחנים התעצמות צבאית נדרשת הבחנה בין יכולות לכוונות. באשר לכוונות ניתן להעריך כי כיום למצרים אינטרס אסטרטגי בשימור הסכם השלום עם ישראל והמשך שיתוף הפעולה עמה במלחמה בטרור. מבחינת יכולות צבאיות, מצרים בונה את יכולותיה כאשר "איום הייחוס" הוא יכולותיו של צה"ל.

המלחמה בטרור - המשטר במצרים נמצא במאבק קשה מול שורה של ארגונים אסלאמיים קיצוניים המאיימים על הביטחון והציבות של מצרים ובהם: ארגון האחים המוסלמים, שלוחות המדינה האסלאמית בסיני ובלוב וארגוני טרור אסלאמיים קטנים יותר דוגמת ארגון חזם. על מנת להתמודד עם הרדיקליזציה האסלאמית והטרור נאלץ המשטר לנקוט במכלול צעדים מבצעיים אדמיניסטרטיביים ומשפטיים שחלקם נתפסים בארה"ב ובאירופה כפגיעה בזכויות האדם. אמצעי הלחימה שרוכשת מצרים יכולים ברובם לשמש גם לצרכי מלחמה בטרור וגם לצרכי מלחמה קונבנציונלית בעתיד.

הערות

¹ Egypt renews troop mission in Red Sea and Bab Al-Mandab Strait, Ahram Online, January 22, 2017.

² Shaul Shay, US Out – France In: The Importance of Cairo's Military Ties with Paris, Israel Defense, December 17, 2017.

³ Andrei Akulov, "Russia's Arms Sales to Middle East Countries Spike to Record-High Levels," StrategicCulture.org, November 18, 2017.

⁴ Shaul Shay, Russia to Supply Egypt with 15 Ka-52 Alligator Attack Helicopters, Israel Defense, August 27, 2017.

⁵ France to discuss new Rafale fighter-jet deal with Egypt, Ahram Online, October 27, 2017.

⁶ Egyptian Air Force officially shows its Chinese Wing Loong drone, Pakistan Defense, October 13, 2016.

⁷ Russia to assemble T-90 tanks under license in Egypt, Defense Work, Id.net, July 5, 2017.

⁸ Jeremy Binnie, Egyptian S-300VM SAM delivery confirmed, IHS Jane's Defense Weekly, June 6, 2017.

⁹ Ahmed Eleiba, Looking south, Al Ahram Weekly, Issue No.1327, January 12, 2017.

¹⁰ Egypt's navy raises flag on new 'Al-Fateh' corvette in France, Ahram Online, September 22, 2017.

¹¹ Egypt receives 3 more Rafale fighter jets from France, Ahram Online, January 29, 2016.

¹² Egypt's Mistral Deal," al-Ahram 16 Online, October 4, 2015.

¹³ Egypt receives first Type 209 submarine at the shipyard of ThyssenKrupp Marine Systems in Kiel, Defense Blog, December 12, 2016.

¹⁴ Egypt receives Molniya missile corvette from Russia, Defense Web, August 16, 2015.

¹⁵ New warship acquisition from South Korea arrives at Egypt's naval base, Ahram Online, October 26, 2017. Egyptian Navy receives Pohang-class corvette as gift from South Korea, Naval Today com, October 26, 2017.